

УДК 371.279

О. Л. Красковська,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Об'єднаний інститут при Національній академії оборони України)

ВИМОГИ ДО ВПРАВ ДЛЯ НАВЧАННЯ МОДЕЛЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Стаття присвячена розгляду сучасних вимог до вправ та їх врахування при створенні комплексу вправ для навчання моделей комунікативної поведінки британців, необхідних для навчання міжкультурного спілкування на заняттях з англійської мови

Навчання міжкультурного спілкування передбачає формування в учнів певного рівня комунікативної компетенції для вирішення комунікативних завдань і це є одним із головних завдань сучасної методики навчання іноземних мов (ІМ). Комунікативна компетенція визначається як спроможність людини організувати свою мовленнєву діяльність в її продуктивних і рецептивних видах адекватно ситуації спілкування; вирішувати засобами ІМ задачі спілкування в основних сферах людської діяльності, досягаючи взаєморозуміння і взаємодії з носіями мови у відповідності з нормами і традиціями культури народу, мова якого вивчається [1: 190]. Тому й учнів, які вивчають англійську мову, слід навчати моделей (норм, стандартів) комунікативної поведінки (МКП) у відповідній мовній спільноті. Оскільки будь-яка методика навчання реалізується у спеціальній системі або комплексі вправ, то створення її передбачає розгляд певних передумов, таких, як – вимог до прав та критеріїв їх класифікації. Тому, *метою* цієї статті є розгляд сучасних вимог до вправ та критеріїв їх класифікації для навчання старшокласників загальноосвітніх шкіл (ЗОШ) моделей комунікативної поведінки британців.

Дані досліджень у галузі методики викладання іноземних мов дозволяють виділити різні підходи до визначення категорій вправ та їх класифікацій. Учені-методисти розрізняють такі головні типи вправ: вправи для формування мовленнєвих навичок – умовно-мовленнєві/умовно-комунікативні вправи – і розвитку мовленнєвих умінь – мовленнєві/комунікативні вправи (Ю. І. Пассов, В. Б. Царькова); вправи в орієнтуванні, виконанні і контролі (І. Л. Бім); когнітивні, прикладні, актуалізовані вправи (В. М. Ляховицький); інформаційні, операційні, мотиваційні (В. А. Бухбіндер); тренувальні та комунікативні вправи (Н. І. Гез, В. Л. Скалкін); вправи комунікативного та некомунікативного характеру (Е. П. Шубін); мовні, мовні з мовленнєвою спрямованістю та мовленнєві вправи (Г. М. Уайзер, А. Д. Климентенко) та інші.

Усі зазначені вище характеристики вправ описують їх лише за одним критерієм, а сучасний підхід до типології вправ вимагає різнобічної і вичерпної характеристики вправи для визначення її типу, для чого необхідно мати не один, а декілька критеріїв.

Розглянемо основні критерії, згідно з якими вправи відносять до того чи іншого типу: 1) вмотивованість (вмотивовані, невмотивовані) [7: 13], 2) ступінь комунікативності (комунікативні, умовно-комунікативні, некомунікативні мовленнєві) [5: 147-171; 7: 9-10], 3) ступінь керування (повністю керовані, частково керовані та вправи з мінімальним рівнем керованості) [3; 7 та ін.], 4) спрямованість на прийом або видачу інформації (рецептивні, рецептивно-репродуктивні та продуктивні), 5) наявність або відсутність ігрового компонента та вправи без ігрового компонента, із нерольовим ігровим компонентом та з рольовим ігровим компонентом, 6) спосіб організації (фронтальні, хорові, парні, групові та індивідуальні вправи) [7: 12-14; 6], 7) необхідність забезпечення опорами (вправи з вербальними, невербальними, об'єктивними, природними, штучно створеними опорами, без опор [7: 13]). При створенні власної системи вправ для навчання старшокласників МКП британців ми братимемо за основу запропоновані вище типи вправ.

Перейдемо до розгляду вимог до вправ. Вимоги, головним чином, висуваються до трьох основних структурних компонентів вправи: 1) завдання, 2) виконання завдання та 3) контролю за виконанням завдання. Відповідно до цього Н. К. Склярєнко визначає сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і умінь: комунікативність вправ; вмотивованість мовленнєвих дій учнів; створення комунікативних ситуацій; новизна; культурологічна спрямованість; наявність ігрового компонента; ступінь забезпечення учнів необхідними опорами [8: 3-7].

Аналіз літератури дозволив нам конкретизувати вимоги до вправ для навчання МКП британців, з урахуванням цілей і задач навчання ІМ, умов навчання в ЗОШ і вікових особливостей та інтересів старшокласників. Розглянемо їх докладніше.

Першою вимогою до завдання вправи виступає його **комунікативність** (Ю. І. Пассов, Г. В. Рогова, В. Л. Скалкін, Н. К. Склярєнко, С. Ф. Шатілов; W. Rivers, W. Littlewood та ін.). Оскільки, за Програмою з ІМ, "оволодіння учнями ІМ сприяє розвитку в них здібностей використовувати її як інструмент спілкування в діалозі культур і цивілізацій сучасного світу, вона розглядається як засіб міжособистісної взаємодії в умовах багатонаціонального і полікультурного світового простору" [2: 3], процес спілкування в навчальних умовах має бути максимально наближеним до процесу спілкування

в реальному житті, а у вправах для навчання МКП повинен моделюватися певний відрізок реального процесу комунікації.

Процес іншомовного міжкультурного спілкування, як і будь-яка інша діяльність, народжується з потреби. Інакше кажучи, воно також повинно мотивуватися, випливати з потреби, отже, завдання до вправ для навчання МКП британців повинно чітко вказувати, задля чого старшокласники мають щось сказати, прослухати, написати, виконати тощо. Це дає нам можливість зазначити, що не менш важливою вимогою для навчання МКП учнів старших класів ЗОШ повинна вважатися **вмотивованість мовленнєвих дій**. Вмотивованість реалізується чітким формулюванням завдання, поясненням того, що і навіщо учні мають зробити. Вона може бути суто комунікативною, комунікативно-рольовою, коли учень виконує у вправі будь-яку роль, та ігровою, коли той, кого навчають, бере участь у навчальній грі [8: 3].

Оскільки процес реального міжкультурного спілкування завжди проходить в різноманітних ситуаціях, завдання до вправ з продуктивних видів мовленнєвої діяльності (МД) – говоріння і письма мають відповідати відібраним нами навчально-комунікативним ситуаціям, в яких вказані комуніканти, їхні комунікативні наміри, стосунки, пояснені обставини спілкування.

З огляду на наявність елемента новизни в реальних комунікативних ситуаціях завдання вправи, в якому описується навчально-комунікативна ситуація, також повинно мати певну **новизну** [4: 4-5; 8: 3], адже, якщо діяльність старшокласника пов'язана з новими для нього елементами етикетної комунікативної поведінки, то це збуджує його інтерес, підвищує засвоєння МКП країни, мова якої вивчається, і, головне, розвиває гнучкість навичок і вмінь володіння останніми. Як зазначає Ю. І. Пассов, новизна є основою динамічності мовленнєвого вміння, для розвитку якого необхідне постійне варіювання мовленнєвих ситуацій [4: 109].

Навчання МКП британців невідривно пов'язано з навчанням повсякденної культури спілкування народу-носія мови, тому завдання та зміст вправ для навчання МКП повинні характеризуватися **культурологічною спрямованістю** [7: 3], що має на меті розвивати так звану культурну грамотність (термін Е. Нірша) [11] та соціокультурну обізнаність (socio-cultural awareness) учнів [8: 7-8; 10: 25; 12: 7-8], які є конче необхідними для повноцінного спілкування з носіями відповідної ІМ, адже для того, щоб уловити "зміст сторінки", необхідно знати і розуміти набагато більше, ніж значення слів, що її складають, оскільки умовою адекватного розуміння змісту є фонові знання [11: 2]. Ознайомлення учня з кожною новою порцією матеріалу як з фактом культури іншого народу також забезпечує реалізацію принципу новизни і розвиває культурну грамотність учнів.

Із вказаною вимогою тісно пов'язана вимога, щодо **наявності ігрового компонента у вправі** (Г. О. Китайгородська 1986; Н. К. Складенко 1992). До системи вправ для навчання МКП британців входять, головним чином, вправи з рольовим ігровим компонентом: українські старшокласники спілкуються англійською мовою з представниками британської культури дорослими та однолітками, а також вправи без рольового ігрового компонента в читанні й аудіюванні. Процес навчання МКП британців відтворює спілкування носіїв двох культур, що стає можливим при створенні навчально-комунікативної ситуації, які моделюють реальний процес спілкування, в яких вказуються соціальні ролі комунікантів, стосунки між ними, їхні КН, обставини спілкування тощо.

Для вправ у навчанні МКП британців дуже важливим є також фактор **зверненості висловлювань**. Зверненість допомагає учням обрати і дотримуватись відповідних вербальних і невербальних компонентів МКП британців.

Щоб побачити, як втілюються згадані вимоги до завдання, наведемо декілька прикладів і проаналізуємо їх відповідно до висунутих вимог.

Приклад 1

Інструкція: *As you remember direct overseas dialling is the cheapest way of telephoning abroad. So to dial direct overseas you should know S.T.D. (Subscriber Trunk Dialling) code, which you may learn from the International Directory Enquiries (☎ dial 153).*

Work in small groups of three or four students. One of you is a Directory Enquiries operator, the others are callers.

You are the Directory Enquiries operator. Answer your client's calls using the information from the cue and hints below.

Rome – 010 39 6
Kyiv – 010 38 4411
Zurich – 010 41 1
Paris – 010 33 1
Bremen – 010 49

You are one of the callers. Dial for the International Directory Enquiries Service (☎ 153) and find out the S.T.D. code you need, ask the operator about the way one can make a direct call. See your card.

Hint 1

How to make an international call

1 Dial 010

2 Dial the code for your country, for example Ukraine 38.

3 Now dial the code for the town/city you want (usually without the first figure), for example Kyiv. – 44.

4 Finally, dial the number of the person you want to speak to.

Hint 2

010	34	1	443421
international code	country code (Spain)	city code (Madrid)	number of family, friend, etc.

При виконанні цієї вправи вся додаткова інформація надається лише учневі в ролі оператора. Для організації телефонної бесіди урок бажано проводити в лінгафонній лабораторії або посадити учнів, що працюють у групах, спинами один до одного.

Наведена вправа розвиває в учнів уміння вилучати необхідну інформацію, пов'язану з вербальними МКП британців та спрямована на те, щоб навчити їх створювати власні мікродіалоги. Саме завдання є мовленнєвим: в ньому наявний комунікативний намір – дізнатися необхідну інформацію у службі довідки та надати відповідну запити інформацію. У вправі є певна новизна і культурологічна спрямованість, оскільки учні мають гіпотетично навчитися здійснювати міжнародні дзвінки; присутні адресати мовлення – клієнт та оператор; дії учнів вмотивовані – клієнт має дізнатися, як подзвонити в запропоновані міста, оператор – надати вичерпну з цього приводу інформацію. Отже, у вправі фактично створена навчально-комунікативна ситуація, яка моделює процес реального спілкування.

Приклад 2

Інструкція: *You are a newly wedded young man/girl from Britain. Write a letter to your Ukrainian friend about your preparations and the wedding-party, which took place a month ago.*

Отримані ролі у цьому завданні забезпечують мотивацію мовленнєвих дій учнів в створеній НКС, новизна полягає в тому, що учням пропонується уявити себе особою, яка нещодавно мала весілля, а зараз ділиться враженнями про нього зі своїми іншомовними друзями. Культурно-країнознавча спрямованість полягає у викладенні соціокультурної інформації у листі до друга.

Описані вище приклади стосуються використання інформації про МКП британців в продуктивних видах МД. Наведемо приклади вправ з рецептивних видів МД – читання та аудіювання.

Приклад 3

Інструкція: *Do you know what accommodation (a place to live in) can be offered to a visitor in Britain? How to reserve an accommodation? What types of accommodation exist in Britain? What's the main difference between various types of accommodations? If you are curious to learn what facilities they have got, how much they cost, etc., read the passage below. After reading it you'll be able to answer the questions given above.*

У цьому завданні мотивація учнів забезпечується імпліцитною інформацією про тему тексту та пропозицією отримати відповіді на поставлені запитання під час читання. Новизна та культурологічна спрямованість полягають в тому, що учні вперше отримують подібну інформацію з тим, щоб надалі оперувати нею у продуктивних видах МД.

Приклад 4

Інструкція: *Listen to some conversations between the receptionist and a guest recorded at the reception. While listening pay special attention to the type of accommodation the guest would like to get, the period of time he's going to stay, the day of the guest's arrival, the way he paid when checking out.*

Говорити про комунікативну вмотивованість цієї вправи можливо завдяки завданню, в якому окреслена певна інформація, на яку слід звернути особливу увагу під час слухання діалогів-зразків. Культурно-комунікативний характер цього завдання спрямований на оволодіння відповідними вербальними компонентами МКП британців, які зазвичай мають місце в різноманітних комунікативних ситуаціях в готелях.

Перейдемо до розгляду другого обов'язкового компоненту вправи – **виконання завдання вправ**, де враховуються ступінь керованості мовленнєвими діями тих, хто навчається, та форма організації вправ, місце виконання вправи та наявність опор [8: 66].

Нагадаємо, що **ступінь керованості** вправами залежатиме від етапу навчання: на етапі повідомлення і формування знань про МКП британців дії старшокласників будуть максимально або частково керованими вчителем, а на етапі формування навичок і вмінь володіння МКП британців переважатимуть вправи з частковим керуванням, а також вправи з мінімальним рівнем керованості.

Говорячи про **форми організації вправ**, головними вимогами будуть використання фронтальних та індивідуальних вправ під час подачі нового матеріалу і формування знань МКП та використання різноманітних форм роботи в парах, а також малих групах, для оволодіння навичками і вміннями володіння МКП британців.

Розглянемо наступне питання, важливе для виконання будь-якої вправи: **наявність/ відсутність опор**. З назви вправ – без опор, з природними опорами та штучно створеними опорами – стає зрозумілим, що природні опори, на відміну від спеціально створених, використовуються не лише в навчальних умовах, але й в реальному процесі комунікації. Сюди відносяться проїзні квитки, карти маршрутів руху різних видів міського транспорту, грошові купюри, монети, схеми, різноманітні види бланків, кредитні картки, чеки, меню, пам'ятки подорожуючим тощо. Спеціально створені опори використовуються з метою допомогти учневі побудувати власне висловлювання, допомогти сформулювати думку, а не нав'язувати її тому, хто говорить. Спеціально створені опори можуть бути як *невербальними* (предмети, малюнки, жести, рухи, міміка), так і *вербальними* (пам'ятки, підстановчі таблиці, списки ключових слів тощо) (див. Приклад 1: Hint 1). Використання невербальних змістовних опор дає змогу дещо знизити ступінь керованості мовленнєвими діями учнів та зробити мовленнєві дії учнів більш самостійними, аніж при використанні вербальних мовленнєвих опор. Проте слід зазначити, що, оскільки спеціально створені вербальні опори не є притаманними реальному процесу комунікації, вони поступово усуваються.

Характеризуючи вправу, наведену в Прикладі 1 відповідно вимог щодо виконання завдання, слід зауважити, що ця вправа є частково керованою, груповою, з вербальною змістовною об'єктивною штучно створеною опорою.

Останнім обов'язковим компонентом вправи є **контроль виконаного завдання** [8: 3]. Основними об'єктами контролю при навчанні досліджуваного нами аспекту є рівень сформованості знань МКП британців, а також навичок і вмінь володіння ними у всіх видах М. Д. Головним способом оцінки рівня сформованості відповідних знань, навичок та вмінь є розуміння культурно-країнознавчої інформації при аудіюванні або читанні інформаційно-пізнавальних текстів та діалогів зразків, а також самостійне використання даної інформації в говорінні та письмі відповідно до сформульованої вчителем навчально-комунікативної ситуації.

Як постулює Н. К. Склярєнко, при оцінці рівня сформованості мовленнєвих навичок і вмінь у рецептивних видах МД – аудіюванні та читанні – способи контролю мають відповідати характеру діяльності – рецепції [8: 7]. Отже, протиставляючи найпоширенішим у практиці середньої школи способам перевірки – розгорнутим відповідям на запитання вчителя та переказу – ми, слідом за сучасними методистами, надаємо перевагу різноманітним тестам: альтернативним, з'єднувальним, множинного вибору, а також лаконічними відповідям (як письмовим так і усним) на спеціальні запитання.

Наслідуючи основні засади сучасної методики навчання ІМ при оцінці мовленнєвого продукту – усного або письмового тексту – перш за все виходимо з того, наскільки глибоко реалізований комунікативний намір, чи відповідає висловлювання навчально-комунікативній ситуації та ін., адже відомо, що комунікація може відбутися й при низькому рівні правильності [8: 6].

Наведемо приклад вправи, де поєднуються два способи контролю розуміння прослуханого: тест множинного вибору та заповнення таблиці одержаною інформацією.

Приклад 5

Інструкція: *a) Listen to Jane and David and pay special attention to what they think of two different types of the shops.*

b) To see how well you understand the information from the passage do the multiple-choice test given below.

1) A corner shop is a...

a) large building for storing goods that are going to be sold.

b) small shop that sells food, cigarettes, and other things you need every day.

c) large shop that sells food.

2) Supermarkets are very popular because...

a) they are situated near people's homes.

b) they offer better-quality goods.

c) one can buy almost all things in one place.

3) People like to do shopping in corner shops, because...

a) they stock cheaper goods.

b) there one can get an opportunity to talk to people you know.

c) they provide quick shopping.

4) David prefers to do shopping in corner shops, as...

a) there one can get better personal service and better-quality goods.

b) many people prefer to shop in corner shops.

c) they have become increasingly popular in recent years.

(Key 1) – b; 2) – c; 3) – b; 4) – a)

c) Listen to Jane and David once more and fill in the chart below.

Приклад 6Інструкція: *Let's see how well you understand people's attitude to shopping in corner-shops. Listen to Jane and David once more and fill in the chart below.*

	Advantages	Disadvantages
Corner shop		
Supermarkets		

Навчаючи старшокласників ЗОШ МКП британців слід передбачити, що крім контролю з боку вчителя, у вправах може здійснюватися також взаємоконтроль (за умови роботи в парах, малих групах) та самоконтроль, який у процесі навчання відбувається за ключами, в основному письмовими.

Підсумовуючи сказане вважаємо, що вправи, які мають увійти до системи вправ для навчання старшокласників ЗОШ МКП британців, повинні відповідати таким вимогам: комунікативність, вмотивованість, культурологічна спрямованість, зверненість мовлення і врахування стосунків між комунікантами, наявність елемента новизни у вправах, визначення ступеня керованості мовленнєвими діями учнів залежно від етапу навчання, забезпеченість вправ природними і спеціально створеними опорами, там, де вони необхідні, відповідність способу контролю виду діяльності, що контролюється. Ефективність розроблених відповідно сучасних вимог вправ була ефективно підтверджена і буде висвітлена в наших наступних публікаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Азимов Э. Г., Шукин А. Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – С-Пб: Златоуст, 1999. – 469 с.
2. Іноземні мови 2-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземних мов. – К.: Перун, 2005. – 208 с.
3. Китайгородская Г. А. Коммуникативный подход к созданию системы упражнений (небольшой исторический экскурс) // Вестник МГУ. Сер.19. Лингвистика и межкультурная коммуникация., 2001. – № 2. – С. 7-13.
4. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
5. Пассов Е. И. Теоретические основы обучения иноязычному говорению. – Воронеж: изд-во Воронежского ун-та. 1983. – 198 с.
6. Рахманов И. В. Обучение устрой речи на иностранном языке: Учебное пособие.– М.: Высшая школа, 1980. – 120 с.
7. Склярченко Н. К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов. – К.: КДПШМ, 1992. – С. 9-13.
8. Склярченко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок та вмій // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3-7.
9. Bachman T. F. Fundamental Consideration in Language Testing. – Oxford: Oxford University Press. – 1991. – 408 p.
10. Brown H. Teaching by Principles. An Interactive Approach to language Pedagogy. – USA.: Prentice-Hall Inc., 1994. – 467 p.
11. Hirsh E. D. Jr., Kelt J., Trefil J., The dictionary of Cultural Literacy: What Every American Needs to Know. – N.Y. Houghton Mifflin Co., 1993. – 586 p.
12. Tomalin B., Stempleski S. Cultural awareness. – Oxford: Oxford University Press. – 1996. – 190 p.

Матеріал надійшов до редакції 23.03. 2009 р.

Красковская О. Л. Требования к упражнениям для обучения моделям коммуникативного поведения.

Статья посвящается рассмотрению современных требований к упражнениям при создании комплекса упражнений для обучения моделям коммуникативного поведения британцев, используемых для обучения межкультурного общения на занятиях по английскому языку.

Kraskovs'ka O. L. Exercises Requirements for Communicative Behavioral Patterns Teaching.

The article focuses upon the problem of exercises' system developing requirements for Britons' communicative behavioral patterns teaching, which are used for cross-cultural communication training at the lessons of English.